

УДК 373.29.091.4:81-028.31 Сухомлинський
 DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi49.242>

Трифонов О. С.,
orcid.org/0000-0002-7899-3714

ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМИ МОВЛЕННЕВОЇ ПІДГОТОВКИ ДИТИНИ ДО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ

У статті висвітлено науково-творчий доробок видатного вітчизняного вченого Василя Олександровича Сухомлинського в контексті проблеми мовленнєвої підготовки дитини передшкільного віку до навчання в школі. Закцентовано на тому, що одним із концептуальних положень нині чинного Базового компонента дошкільної освіти передбачено можливість дитини опанувати нову соціальну ситуацію розвитку – перехід до систематичного шкільного навчання. Водночас зауважено, що для того, щоб реалізувати провідні принципи Нової української школи, дитина повинна виявити готовність до навчання в ній, зокрема мовленнєву. Адже мова є найбільш виразною національною ознакою. Саме завдяки мові особистість пізнає концептуальну картину світу, виражену через поняття рідної мови. Важливою умовою становлення особистості є вміння здійснювати ефективну комунікацію, що зумовлює необхідність формування мовленнєвої та комунікативної компетентності ще на етапі дошкільної з подальшим їх формуванням у початковій школі. Це означає не лише розвинене мовлення дитини, її спроможність здійснювати комунікацію, а й обізнаність із позамовними знаннями, що віддзеркалюють національно-культурну специфіку певної спільноти. Доведено, що науково-педагогічні ідеї Василя Олександровича Сухомлинського суголосні з концептуальними ідеями Нової української школи. Наголошено на домінуючій позиції вченого щодо радості пізнання, що може стати «бажаною свідомою діяльністю для дитини лише за умови, коли думка буде дієвою». Виокремлено педагогічні ідеї Василя Сухомлинського щодо мовленнєвої підготовки дитини («подорожі» дітей до джерела слова; виховання чутливості до слова та його відтінків; самоспостереження за рідною мовою, явищами довкілля; використання казки як дієвого засобу мислення; творчість словом). Проілюстровано різні види вправ, ігор за художніми мініатюрами вченого.

Ключові слова: Василь Олександрович Сухомлинський, педагогічні ідеї, мовленнєва підготовка, дитина передшкільного віку, особистісно орієнтований, інтегрований підхід.

Постановка проблеми. В умовах модернізаційних змін в українській освіті все більша увага спрямовується на проблему готовності дитини до навчання в Новій українській школі, концепція якої проголошує провідні вимоги до юні: цілеспрямована особистість із притаманними їй критичним мисленням, усвідомленням власної національної ідентичності, шанобливим ставленням до рідної мови, розвиненими патріотичними почуттями, сформованою мовленнєвою культурою, яка зможе успішно реалізуватись у подальшому житті. У нині чинному Базовому компоненті дошкільної освіти зазначено, що дошкільний вік є фундаментом розвитку базових компетентностей і навичок, необхідних людині упродовж життя. Він передбачає взаємодоповнювальний розвиток емоційних, інтелектуальних, вольових якостей та процесів, досягнення відповідної цьому вікові психофізіологічної / тілесної та психологічної зрілості. Це надає дитині можливість опанувати нову соціальну ситуацію розвитку – перехід до систематичного шкільного навчання, оволодіти відповідними функціями та діями, які сприяють формуванню навчальної діяльності [1, с. 35]. Отже, Базовий компонент дошкільної освіти націлює педагогів на реалізацію підготовки дитини до школи.

Мова є найбільш виразною національною ознакою. Саме завдяки мові особистість пізнає концептуальну картину світу, виражену через поняття рідної мови. Важливою

умовою становлення особистості є вміння здійснювати ефективну комунікацію, що зумовлює необхідність формування мовленнєвої та комунікативної компетентності ще на етапі дошкілля з подальшим їх формуванням у початковій школі, адже з-поміж ключових компетентностей Державного стандарту початкової освіти (2019 р.) виокремлено такі: 1) вільне володіння державною мовою, що передбачає уміння усно і письмово висловлювати свої думки, почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти, а також любов до читання, відчуття краси слова, усвідомлення ролі мови для ефективного спілкування та культурного самовираження, готовність вживати українську мову як рідну в різних життєвих ситуаціях; 2) здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами, що передбачає активне використання рідної мови в різних комунікативних ситуаціях.

Підґрунтям навчальної діяльності учня першого класу є ті компетенції, яких набув він на етапі дошкілля. Адже для того, щоб реалізувати провідні принципи Нової української школи, дитина повинна виявити готовність до навчання в ній, зокрема мовленнєву. Це означає не лише розвинене мовлення дитини, її спроможність здійснювати комунікацію, а й володіння позамовними знаннями, що віддзеркалюють національно-культурну специфіку певної спільноти. У контексті цього важливими є педагогічні ідеї Василя Олександровича Сухомлинського щодо мовленнєвої підготовки дитини передшкільного віку до навчання в школі.

Аналіз досліджень. Аналіз наукових студій дозволив констатувати, що багатогранний творчий доробок Василя Сухомлинського в різних аспектах висвітлено українськими вченими – М. Антонцем, А. Богуш, Л. Бондар, Н. Гупаном, Н. Дічек, Г. Калмиківим, М. Мухінім, Г. Пустовітом, О. Савченко, О. Сухомлинською, З. Шевців, М. Ярмаченком та ін., які схарактеризували й інтерпретували педагогічну спадщину видатного педагога щодо творчої особистості педагога й дитини, особистісно орієнтованого та розвивального навчання, батьківської педагогіки, громадянського й патріотичного виховання молоді, її мовленнєвої культури тощо; запропонували шляхи реалізації визначених В. Сухомлинським принципів, форм, методів у сучасному освітньо-виховному процесі.

Мета статті – окреслити погляди видатного вченого Василя Олександровича Сухомлинського на проблему мовленнєвої підготовки дитини передшкільного віку до навчання в школі.

Виклад основного матеріалу. Важливе значення в підготовці дитини до школи мають науково-педагогічні погляди Василя Олександровича Сухомлинського, з якими суголосні концептуальні ідеї Нової української школи. Вчений обґрунтував розуміння дитини в освітньо-виховному процесі як суб'єкта і мети виховання, у своїх працях наголошував на самоініціативності й самонеповторності кожної особистості: «Людська особистість – це найскладніший сплав фізичних і духовних сил, думок, почуттів, волі, характеру, настроїв. Без знання всього цього неможливо ні вчити, ні виховувати... Якщо ви хочете, щоб виховання зливалось із самовихованням, домагайтеся того, щоб дитина була в центрі уваги» [5, с. 442]. У зв'язку з цим науковець наголошував насамперед на сформованості в дитини передшкільного віку нервової системи та психічних процесів – пам'яті, мислення, уваги, волі тощо. Так, на його глибоке переконання, єдиним засобом виховання уважності є вплив на думку, а провідним методом науковець уважав наочність, яка, за його словами, лише тією мірою сприяє розвитку і поглибленню уважності, якою вона стимулює процес мислення [3, с. 504]. В. Сухомлинський образно порівнює наочність із силою, яка розвиває уважність, мислення, надає емоційного забарвлення пізнанню. Учений писав: «Завдяки одночасності бачення, слухового сприйняття, переживання і мислення в свідомості дитини формується те, що в психології називається емоційною пам'яттю; з кожним уявленням і поняттям, що відклалися в пам'яті, пов'язується не тільки думка, але і почуття, переживання. Без формування розвинутої, багатой емоційної пам'яті не може бути й мови про повноцінний розумовий

розвиток у дитинстві» [3, с. 504]. Ці настанови вченого не втратили свою актуальність і на сучасному етапі.

Аналіз педагогічної спадщини В. Сухомлинського дозволив виокремити форми і методи, які необхідно використовувати у мовленнєвій підготовці дитини 6-го року життя до навчання в школі, зокрема такі:

- «подорожі» дітей до джерела слова;
- виховання чутливості до слова та його відтінків;
- самоспостереження за рідною мовою, явищами довкілля;
- використання казки як дієвого засобу мислення й мовлення;
- творчість словом.

Зауважимо, що Василь Олександрович особливе місце надавав образу рідного слова, який пронизує всі його праці. Розкриваючи значення рідної мови у формуванні особистості, вчений акцентував на інтегрованому підході до навчання всіх видів мовленнєвої діяльності. На нашу думку, ці ідеї найбільше увиразнюють запроваджені Василем Сухомлинським спеціальні уроки на лоні природи, де діти спостерігали за явищами природи, «досліджували» слова, складали з ними різноманітні твори. Адже, на глибоке переконання Василя Олександровича, «Мова – це матеріальне висловлення думки, і дитина лише тоді знатиме її, коли разом зі змістом сприйматиме яскраве емоційне забарвлення, живий трепет музики рідного слова. Без переживання краси слова розум дитини не може збагнути потаємних граней його змісту» [4, с. 184]. «Подорожі» дітей до живого джерела думки і слова, як писав учений, допомагали їм «пізнавати одночасно емоційні, естетичні, смислові відтінки рідного слова» [там само, с. 202], «почуттям сприймати слова – *вечірня зоря, літні присмерки, мерехтіння зірок, ласкавий вітер*» [6, с. 341]. Підтримуємо думку вченого, що уроки мислення треба проводити серед довкілля [3, с. 515]. Вважаємо, що такі уроки відіграють важливу роль у мовленнєвій підготовці дитини передшкільного віку, адже дитина вчиться встановлювати зв'язок між предметом і словом, розмірковувати, висловлювати свій погляд на проблему, ставити запитання; уроки мислення виступають своєрідним мовленнєвим активатором. У зв'язку з цим цінними вважаємо висловлені В. Сухомлинським настанови для педагогів, зокрема:

- відкривати перед дітьми поетичну грань слова, щоб слово, образно кажучи, стало очима, які бачать красу;
- зробити спілкування таким, щоб воно облагороджувало особистість, відточувало її моральну красу, щоб від спілкування з товаришами людина відчувала радість, непереборне прагнення бути разом з людьми;
- треба вчити дітей ділитися радощами, труднощами, думками, переживаннями; вчити мріяти, творити й берегти мрію.

Багато уваги у своїй педагогічній діяльності В. Сухомлинський приділив формуванню творчої особистості як дитини, так і педагога, оскільки називав творчість «самою суттю життя в світі знань і краси» [2, с. 480]. Учений наголошував на тому, що в житті дітей чільне місце має посідати творчість словом, завдяки ній «діти стають чутливими до найтонших засобів впливу – до слова і до краси. Убогість слова – це убогість думки, а убогість думки веде до моральної, інтелектуальної, емоційної, естетичної «товстошкірості».... Радість творчості словом – найдоступніша для дитини інтелектуальна одухотвореність [там само, с. 507–509]. Чільне місце в педагогічній спадщині В. Сухомлинського посідає казка, яка занурює дитину у світ цікавого, несподіваного, фантастичного. Саме казка, за словами вченого, викликає у дитини радісне здивування, що, на його глибоке переконання, є тією спонукальною силою, потрібною для її мовленнєвої творчості: «Я вбачаю великий виховний зміст у тому, щоб навчити дітей дивитися на світ з життєрадісною посмішкою, бачити смішне, радісно дивуючись. Школа *радісного здивування* – це духовна підготовка дошкільнят і маленьких школярів до багатого, повнокровного духовного життя» [там само, с. 577]. Водночас цінним є застереження

вченого, що дитина буде відчувати радість пізнання тільки за умови, коли думка буде дієвою. Тому педагогам важливо добирати такі завдання, які стимулюватимуть мисленнєву й мовленнєву активність дитини.

Чільне місце в педагогічній спадщині В. Сухомлинського посідає його творчий доробок – складені ним численні оповідання, мініатюри, казки, які, безумовно, відіграють важливу роль у формуванні особистості дитини, адже мова твору є найкращою формою літературного мовлення, яку діти прагнуть наслідувати. О. Сухомлинська зауважує, що «світ казок, оповідань, притч, бувальщин автор населив персонажами і подіями, звичайними і зрозумілими для дитини, її дитячого світосприйняття [7, с. 10]. Йі надалі вчена зазначає, що «художня мініатюра несе в собі ситуацію морального вибору, дилеми, які лише поставлені педагогом: добро і зло, повинність і безвідповідальність, співчуття і байдужість, ніжність і грубість, повага і зневага тощо. Пряма дидактичність і повчальність деяких творів пом'якшується ліричною інтонацією, поетичністю. Досить часто Сухомлинський залишає читача в ситуації морального вибору, який вирішуватиме дитина самостійно» [там само, с. 10]. Погоджуємось із ученою, що за змістом художні мініатюри Василя Сухомлинського містять пізнавальну інформацію, мають морально-духовну цінність, спонукають дитину до роздумів. За словами О. Сухомлинської, вони «налаштовують не на штучне форсування інтелектуального розвитку, не на наповнення голови дитини сумнівними абстракціями і компетентностями, а на образне, цілісне, емоційно-чуттєве збагачення духовного світу дитини через спільні зусилля дорослого і дитини, неспішні і виважені» [там само, с. 11]. Зауважимо також, що з лінгвістичного погляду саме текст викликає у дітей відповідні емоційні почуття, вчить висловлювати свої думки, переживання після прослуханого.

Проілюструємо приклади різних видів вправ за творами В. Сухомлинського, що забезпечують перенесення набутих дітьми комунікативно-мовленнєвих знань, умінь і навичок у дискурсивну діяльність.

Вправа 1.

– Діти, послухайте оповідання Василя Сухомлинського «Два метелики». Після прослуховування: Діти, як потрібно було поводитись червоному й білому метеликам, щоб не образити один одного? Щоб ви порадили їм? Спробуйте уявити себе на їхньому місці й розіграти діалог між ними.

Вправа 2.

– Діти, пригадайте оповідання Василя Сухомлинського «Біль мов рукою зняло». Як ви думаєте, з яким словом асоціюється вислів «біль мов рукою зняло»? Поясніть, як ви розумієте цей вислів? Чому Їжак не захотів іти до лікаря-Ведмеда?

Вправа 3.

– Діти, пригадайте оповідання Василя Сухомлинського «Кмітливий скляр». Подумайте:

Що було б, якби наше місто перетворилося на крижане?

Що було б, якби в усі пори року був мороз?

Спробуйте і ви придумати свою казкову історію про господаря Морозенка.

Вправа 4.

– Діти, послухайте оповідання Василя Сухомлинського «Білі полотна». Після прослуховування: я буду називати слова, а ви будете їх «одягати» в красиві слова, які б відповідали на запитання «який?» (Пропонуються такі слова: зорі, ліс, пташки, світанок, трава, ранок, небо, сонечко, роса).

Вправа 5 (за оповіданням В. Сухомлинського «Лілія і Рибка»).

Вихователь влаштовує настільний театр і розіграє фрагмент оповідання: «У ставку жила маленька Рибка. От вона помітила, що ледве сутеніє, біла квітка Лілія опускається, ховається під воду. А вранці спливає й красується цілий день. Дивується Рибка: чому так робить Лілія. То й питає: «Чому ти вночі ховаєшся, а вдень випливаєш із води?»».

Дитині пропонується: а) уявити себе Лілією й дати відповідь Рибці; б) уявити себе на місці Рибки, подумати й дати пораду на майбутнє, як бути Лілії; в) намалювати свою казкову історію про Лілію і Рибку й розповісти дітям.

Вправа 6 (за оповіданням В. Сухомлинського «Сергій і Матвій»).

Дитині пропонується послухати спочатку оповідання, а потім уявити свою розмову з Матвієм. Про що б ви говорили при зустрічі? Чи насправді є такі люди, що не бачать цієї краси? Дитині пропонується поміркувати: а що ж заважає людям не помічати навколо себе краси природи?

Вправа 7 (за оповіданням В. Сухомлинського «Барвисте коромисло»).

– Діти, подумайте, що буває синього, жовтого, червоного, зеленого кольору і зобразіть це на своїх малюнках, а потім розповісте про це іншим.

Зазначимо, що за умови використання таких вправ мовлення дітей стає більш усвідомленим, яскраво вираженим є їхній пізнавальний інтерес до національно-мовленнєвої картини світу, збагачується їхній мовленнєво-комунікативний, емоційно-чуттєвий досвід; дитина вчиться користуватися засобами мови для передавання своїх почуттів, намірів, створюється атмосфера доброзичливості між дітьми, розвиваються мовленнєво-творчі здібності.

Висновки. Отже, аналіз педагогічної спадщини Василя Сухомлинського дозволив визначити ефективні умови мовленнєвої підготовки дитини передшкільного віку до навчання в школі: створення національно спрямованого мовленнєвого середовища; інтеграція різних видів діяльності; створення ситуацій успіху в освітньо-виховному процесі.

Подальший науковий пошук убачаємо у вивченні творчого доробку Василя Олександровича Сухомлинського з проблеми наступності між дошкільною та початковою ланками освіти.

Список використаних джерел:

1. Базовий компонент дошкільної освіти. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
2. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5-ти т. Т. 1. Київ: Радянська школа, 1976. 654 с.
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5-ти т. Т. 2. Київ: Радянська школа, 1976. 670 с.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5-ти т. Т. 3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. Київ: Радянська школа, 1977. 670 с.
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5-ти т. Т. 4. Київ: Радянська школа, 1976. 640 с.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5-ти т. Т. 5. Статті. Київ: Радянська школа, 1977. 639 с.
7. Сухомлинський В. О. Я розповім вам казку... Філософія для дітей / уклад. О. В. Сухомлинська. Харків: ВД «ШКОЛА». 2018. 576 с.

References:

1. *Bazovyi component doshkilnoi osvity* [Basic component of preschool education]. Retrieved from https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf [in Ukrainian].
2. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Vybrani tvory*. In *Zibrannia tvoriv u 5 t.* [Selected works. Collected works in 5 volumes]. (Vol. 5). Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].
3. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Vybrani tvory*. In *Zibrannia tvoriv u 5 t.* [Selected works. Collected works in 5 volumes]. (Vol. 2). Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].
4. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Vybrani tvory*. *Sertse viddaiu ditiam*. *Narodzhennia hromadianyna*. *Lysty do syna*. In *Zibrannia tvoriv u 5 t.* [Selected works. I give my heart to children. Birth of a citizen. Letters to my son. Collected works in 5 volumes]. (Vol. 3). Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].
5. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Vybrani tvory*. In *Zibrannia tvoriv u 5 t.* [Selected works. Collected works in 5 volumes]. (Vol. 4). Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].
6. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Vybrani tvory*. *Statti*. In *Zibrannia tvoriv u 5 t.* [Selected works. Articles. Collected works in 5 volumes]. (Vol. 5). Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].

7. Sukhomlynskyi, V. O. (2018). *Ya rozpovim vam kazku... Filozofia dlia ditei* [I will tell you a fairytale. Philosophy for children]. Kharkiv: VD «SHKOLA» [in Ukrainian].

Tryfonova O. S.,

orcid.org/0000-0002-7899-3714

VASYL SUKHOMLYNSKYI'S PEDAGOGICAL IDEAS IN THE CONTEXT OF THE PROBLEM OF CHILD'S SPEECH PREPARATION FOR SCHOOL

The article deals with a scientific and creative work of an outstanding domestic scientist Vasyl Oleksandrovych Sukhomlynskyi in the context of the problem of speech preparation of a preschool child for school. It is emphasized that one of the conceptual provisions of the current Basic component of preschool education provides ability for a child to master a new social situation of development that is the transition to systematic schooling. At the same time, it has been noted that in order to implement the guiding principles of the New Ukrainian School, a child must show readiness to learn at school, in particular he / she has to show speech readiness. Nevertheless, language is the most expressive national feature. Due to the language a personality learns the conceptual picture of the world, which is expressed through the concept of the native language. The important condition of the formation of the personality is the ability to communicate effectively. That is why it is necessary to develop the language and communicative competence at the stage of preschool education and continue their development at primary school. It means not only a developed speech of a child, his/her ability to communicate, but also his/her awareness of non-verbal knowledge that reflects the national and cultural specific character of a particular community. It is proved that Vasyl Oleksandrovych Sukhomlynskyi's scientific and pedagogical ideas agree with the conceptual ideas of the New Ukrainian School. The emphasis is placed on the scientist's dominant position on the joy of knowledge, which can become "a desirable conscious activity for a child only if the thought is effective". Vasyl Sukhomlynskyi's pedagogical ideas on the child's speech preparation (children's "journeys" to the source of the word; education of sensitivity to a word and its shades; self-observation of the native language, environmental phenomena; use of a fairy tale as an effective means of thinking; word creativity) have been highlighted. Different types of exercises and games based on the scientist's artistic miniatures have been given.

Key words: Vasyl Oleksandrovych Sukhomlynskyi, pedagogical ideas, speech preparation, preschool child, person-centered approach, integrated approach.

Дата надходження статті: 30.04.2021 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, доцент Рускуліс Л. В.

УДК 373.3.014.68

DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi49.243>

Єсьман І. В.*,

orcid.org/0000-0001-9785-6013

ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА БАТЬКІВ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті проаналізовано особливості педагогічної освіти батьків молодших школярів в умовах Нової української школи. Виокремлено й охарактеризовано соціально-психологічні й педагогічні вимоги до батьків.

Визначено два основні шляхи успішної співпраці школи та батьків для розвитку партнерства: постійне, чітке, двостороннє спілкування; різні способи залучення батьків до освітнього процесу. Презентовано основні напрями роботи з педагогічної освіти батьків молодших школярів в умовах Нової української школи: загальне ознайомлення дорослого

*© Єсьман І. В.